

ЗВІТ

**УКРАЇНСЬКИЙ
КУЛЬТУРНИЙ
ФОНД**

**щодо процедури, результатів обрання
та діяльності експертів Експертних рад
Українського культурного фонду**

2023

ВСТУП

Український культурний фонд (далі - Фонд) діє на підставі Закону України «Про Український культурний фонд». Підтримка проєктів Українським культурним фондом здійснюється на конкурсних засадах.

Експертні ради Фонду формуються для кожного з секторів культури та мистецтв відповідно до Порядку проведення конкурсного відбору проєктів, реалізація яких здійснюватиметься за підтримки Українського культурного фонду, та моніторингу їх реалізації. Експертні ради Фонду складаються із експертів, які обрані за результатами конкурсу з добору експертів відповідно до вимог та критеріїв, визначених Положенням про експертні ради.

На кожну Конкурсну програму Комісією з добору та організації роботи експертів експертних рад відбираються експерти відповідно до секторів культури та мистецтв, які передбачені конкурсною програмою, досвіду та кваліфікації експертів, наявності у них конфлікту інтересів, тощо.

Експертні ради Фонду діють на основі Положення про експертні ради Українського культурного фонду розробленого відповідно до Законів України «Про Український культурний фонд», «Про запобігання корупції», Положення про Український культурний фонд, Порядку повідомлення про конфлікт інтересів, що виник під час проведення конкурсного відбору та фінансування проєктів Українським культурним фондом, Порядку проведення конкурсного відбору проєктів, реалізація яких здійснюватиметься за підтримки Українського культурного фонду, та моніторингу їх реалізації, Методики оцінювання проєктів, та інших нормативно-правових актів.

1 законність

2 повнота розгляду аплікаційного пакету, поданого на конкурс

3 професіоналізм та професійна етика

4 обґрунтованість прийнятих рішень

5 неупередженість (об'єктивність)

6 конфіденційність та нерозголошення будь-якої інформації, отриманої у процесі оцінювання проєктів

Звіт підготовлений відповідно абзацу 8 пункту 1 статті 7 Закону України «Про Український культурний фонд».

Відповідно до рішення Дирекції Фонду від 28 вересня 2022 року з метою забезпечення проведення прозорого та ефективного відбору культурно-мистецьких проєктів, з 10 жовтня до 25 листопада 2022 року Фонд здійснював прийом заяв від кандидатів на конкурс з добору експертів до Експертних рад Фонду.

Зважаючи на низку звернень потенційних кандидатів у зв'язку з неможливістю своєчасно подати всі необхідні документи через енергетичний тероризм російської федерації відповідним рішенням Дирекції від 24 листопада 2022 року було оголошено додатковий конкурсний добір експертів на період з 6 по 27 грудня 2022 року.

Загалом до Фонду надійшло 365 заяв від кандидатів в експерти Експертних рад Фонду.

За рішенням Дирекції Фонду було створено Комісію з добору експертів та організації роботи експертів експертних рад, діяльність якої регламентується Положенням про комісію з добору та організації роботи експертів експертних рад Українського культурного Фонду, затвердженого наказом Українського культурного фонду № 63 від 28 вересня 2022 року.

Конкурс з добору експертів здійснювався з метою формування семи Експертних рад за наступними секторами культури та мистецтв:

візуальне мистецтво	культурні та креативні індустрії (кроссекторальні проєкти)	
аудіальне мистецтво	аудіовізуальне мистецтво	перформативне та сценічне мистецтво
культурна спадщина	літературна справа	

За результатами оцінювання і на підставі загальної суми балів, яку отримали кандидати, за надані ними документи Комісією сформовано рейтинговий список з пропозицією про включення/невключення кандидатів до Експертних рад Фонду. Рейтинговий список кандидатів в експерти до Експертних рад Фонду за результатами конкурсного добору в експерти було затверджено рішенням Дирекції Фонду № 25-1 від 14.12.2022 року. Персональний склад Експертних рад нараховував 283 експерти.

ТЕРМІНИ ОЦІНЮВАННЯ

● 23.01.2023 - 6.03.2023

Експертне оцінювання ЛОТу 2. «Стипендія на відновлення культурно-мистецької діяльності» конкурсної програми «Відновлення культурно-мистецької діяльності»

● 06.02.2023 - 6.03.2023

Експертне оцінювання ЛОТу 1. «Відновлення культурно-мистецької діяльності (культурно-мистецькі проекти)» конкурсної програми «Відновлення культурно-мистецької діяльності»

● 01.03.2023 - 09.04.2023

Експертне оцінювання конкурсної програми «Культурна спадщина»

● 08.03.2023 - 14.04.2023

Експертне оцінювання конкурсної програми «Культура.Регіони»

● 10.08.2023 - 24.08.2023

Експертне оцінювання ЛОТу 3. «Короткострокові культурно-мистецькі проекти» конкурсної програми «Відновлення культурно-мистецької діяльності»

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ПРОГРАМИ

Експерти 2023 року здійснювали експертне оцінювання конкурсних програм: «Відновлення культурно мистецької діяльності», «Культурна спадщина», «Культура.Регіони».

Розподіл експертних рад за секторами культури та мистецтв:

На початок експертного оцінювання експерти розподілилися за конкурсними програмами наступним чином:

Всього на етап експертного відбору надійшло (проектів):

«Відновлення культурно-мистецької діяльності»

ЛОТ 1 «Відновлення культурно-мистецької діяльності (культурно-мистецькі проекти)»

«Відновлення культурно-мистецької діяльності»

ЛОТ 2 «Стипендія на відновлення культурно-мистецької діяльності»

«Відновлення культурно-мистецької діяльності»

ЛОТ 3 «Короткострокові культурно-мистецькі проекти»

«Культурна спадщина»

«Культура.Регіони»

812

Загалом, у 2023 році експерти Експертних рад Українського культурного фонду здійснили культурно-мистецьку експертизу **812** аплікаційних пакетів.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ЕКСПЕРТІВ, ЯКІ **НЕ** ЗДІЙСНЮВАЛИ ОЦІНЮВАННЯ

Експертні ради Українського культурного фонду впродовж 2023 року працювали відповідно до Порядку повідомлення про конфлікт інтересів, що виник під час проведення конкурсного відбору та фінансування проєктів Українським культурним фондом затвердженого рішенням Наглядової ради Українського культурного фонду від 17.11.2023 №21 (надалі - Порядок).

З метою забезпечення проведення Фондом неупередженого та об'єктивного конкурсного відбору культурно-мистецьких проєктів та на виконання Порядку, під час експертного оцінювання у зв'язку з існуванням реального конфлікту інтересів 20 експертів відмовилися від експертного оцінювання. Також, експертним відділом було зафіксовано 51 повідомлення про потенційний конфлікт інтересів.

Окрім того, 7 експертів відмовилися брати участь в експертному оцінюванні з інших особистих причин. На засіданні Дирекції Фонду були розглянуті звернення експертів та відповідно рішенням Дирекції Фонду було призупинене їх оцінювання.

За рішенням Дирекції Фонду, через порушення п. 3.4 та п. 5.7 Положення про експертні ради, були виключені 3 експерти зі складу Експертних рад.

ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ ПРО ЕКСПЕРТІВ ЕКСПЕРТНИХ РАД

ВІЗУАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

РОЗПОДІЛ ЗА ВІКОМ

Освіта:

 1
доктор наук

 7
кандидат наук

 18
спеціаліст, магістр

Спеціальність

Кількість

Мистецтвознавство

7

Образотворче мистецтво

4

Художник/дизайнер графік

2

Культурологія

2

Дизайн

2

Менеджмент

2

Архітектор

1

Економіка

1

Етнологія, культурна антропологія

1

Музеєзнавство, пам'яткоохоронна справа

1

Соціологія

1

Право

1

Туризмознавство

1

Досвід експертного оцінювання (нові, старі):

 2
нові експерти

 24
старі експерти

Досвід експертного оцінювання (роки):

 1
рік **11**

 2
роки **8**

 3
роки **4**

 4
роки **1**

Аналіз ефективності роботи експертів сектору було здійснено з огляду на наступні критерії:

- дотримання термінів експертного оцінювання;
- здійснення експертного оцінювання відповідно до Методики експертного оцінювання;
- відповідність фінального коментаря вимогам Методики експертного оцінювання;
- дотримання Порядку повідомлення про конфлікт інтересів, що виник під час проведення конкурсного відбору та фінансування проектів Українським культурним фондом;
- ефективність комунікації (наявність зворотного зв'язку, відповідей на листи/дзвінки, реагування на рекомендації експертного відділу).

35% експертів сектору візуальне мистецтво у повній мірі виконали усі вимоги Фонду.

Така ж частка експертів - 35% - частково виконали вимоги Фонду, були зафіксовані незначні, поодинокі випадки невідповідності деяким з перелічених критеріїв.

Щодо інших 30% експертів даного сектору – з боку Фонду відзначено вагомі та систематичні порушення.

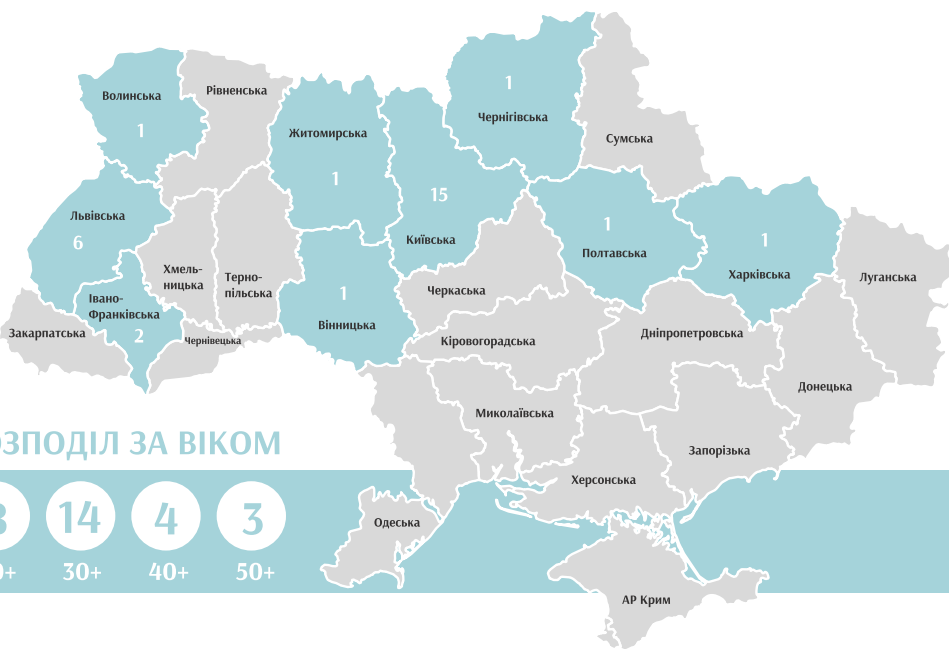
Експерти сектору «Візуальне мистецтво» у 2023 грантовому сезоні здійснили експертну оцінку 68 аплікаційних пакетів у двох конкурсних програмах. Впродовж експертного оцінювання секторальна рада зіштовхнулася з наступними труднощами, що мали вплив на ефективність роботи експертів, а саме 30% експертної ради на період оцінювання перебували за кордоном, що значно погіршило комунікацію з експертним відділом та дотримання встановлених дедлайнів. Незважаючи на це, експерти сектору візуального мистецтва продемонстрували високий рівень експертної оцінки та дотримання критеріїв Методики експертного оцінювання.

АУДІАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

♀ 17
ЖІНКИ

♂ 12
ЧОЛОВІКИ

РОЗПОДІЛ ЗА ВІКОМ

Освіта:

1
доктор наук

15
кандидат наук

13
спеціаліст, магістр

Спеціальність

Кількість

Музичне мистецтво	18
Музикознавство	1
Мистецтвознавство	1
Культурологія	1
Театральне мистецтво	2
Філологія	2
Географія	1
Правознавство	1
Психологія	1
Маркетинг	1

Досвід експертного оцінювання (нові, старі):

 5
нові експерти

 24
старі експерти

Досвід експертного оцінювання (роки):

 1
рік

8

 2
роки

6

 3
роки

7

 4
роки

1

 5
років

2

Аналіз ефективності роботи експертів сектору було здійснено з огляду на наступні критерії:

- дотримання термінів експертного оцінювання;
- здійснення експертного оцінювання відповідно до Методики експертного оцінювання;
- відповідність фінального коментаря вимогам Методики експертного оцінювання;

- дотримання Порядку повідомлення про конфлікт інтересів, що виник під час проведення конкурсного відбору та фінансування проектів Українським культурним фондом.
- ефективність комунікації (наявність зворотного зв'язку, відповідей на листи/дзвінки, реагування на рекомендації експертного відділу).

25% експертів сектору аудіальне мистецтво у повній мірі виконали усі вимоги Фонду.

Найчисельнішою ж часткою експертів - 61% - є експерти, що частково виконали вимоги Фонду, в їхній роботі були зафіксовані незначні, поодинокі випадки невідповідності деяким з перелічених критеріїв.

Щодо інших 14% експертів даного сектору – з боку Фонду відзначено вагомі та систематичні порушення.

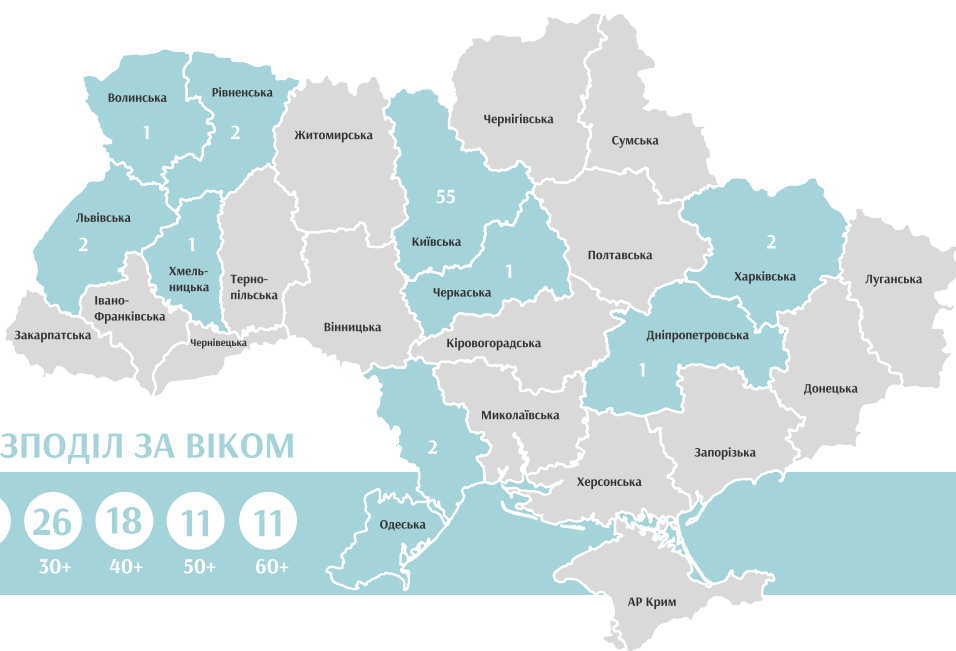
Експерти сектору «Аудіальне мистецтво» у 2023 грантовому сезоні здійснили експертну оцінку 54 апікаційних пакетів у двох конкурсних програмах. Даний сектор є другим найменшим за чисельністю як за кількісним складом експертів, так і за кількістю проектів поданих заявниками в межах даного сектору. Попри це експерти сектору відзначилися як такі, що у переважачій більшості якісно та вчасно впоралися із покладеними завданнями оцінювання. Лише щодо 14% експертів сектору були зафіксовані вагомі та систематичні порушення в ході оцінювання.

АУДІОВІЗУАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

♀ 36
ЖІНКИ

♂ 31
ЧОЛОВІКИ

РОЗПОДІЛ ЗА ВІКОМ

Освіта:

2 доктор наук

4 кандидат наук

61 спеціаліст, магістр

Спеціальність	Кількість
Кіно-телемистецтво	10
Публічне адміністрування, менеджмент	8
Театральне мистецтво	5
Театрознавство	5
Журналістика	5
Фінанси	5
Філологія	4
Правознавство	4
Кінознавство	3
Історія	3
Інженер	3
Музичне мистецтво	2
Міжнародні відносини	2
Фізика, прикладна математика	2
Соціологія	1
Політологія	1
Архітектура і дизайн	1
Маркетинг	1
Образотворче мистецтво	1
Фітнес і рекреація	1

Досвід експертного оцінювання (нові, старі):

+ 15
нові експерти

52
старі експерти

Досвід експертного оцінювання (роки):

Аналіз ефективності роботи експертів сектору було здійснено з огляду на наступні критерії:

- дотримання термінів експертного оцінювання;
- здійснення експертного оцінювання відповідно до Методики експертного оцінювання;
- відповідність фінального коментаря вимогам Методики експертного оцінювання;
- дотримання Порядку повідомлення про конфлікт інтересів, що виник під час проведення конкурсного відбору та фінансування проєктів Українським культурним фондом
- ефективність комунікації (наявність зворотного зв'язку, відповідей на листи/дзвінки, реагування на рекомендації експертного відділу).

23% експертів сектору аудіовізуальне мистецтво у повній мірі виконали усі вимоги Фонду.

Більша половина експертів - 55% - частково виконали вимоги Фонду, були зафіксовані незначні, поодинокі випадки невідповідності деяким з перелічених критеріїв.

Щодо інших 22% експертів даного сектору – з боку Фонду відзначено вагомі та систематичні порушення.

Експерти сектору «Аудіовізуальне мистецтво» у 2023 грантовому сезоні здійснили експертну оцінку 172 апікаційних пакетів у двох конкурсних програмах, при цьому кількісний склад експертної ради є найчисельнішим. Звертає на себе увагу, той факт, що через відсутність у 2023 році профільної програми «Аудіовізуальне мистецтво», навантаження на експертів сектору можна вважати помірним, а у випадку оцінювання програми «Культура.Регіони» - незначним. Закономірно, що під час проведення конкурсу з добору експертів наступних грантових сезонів, кількісний склад експертної ради може бути додатково переглянuto, а завантаженість - оптимізовано.

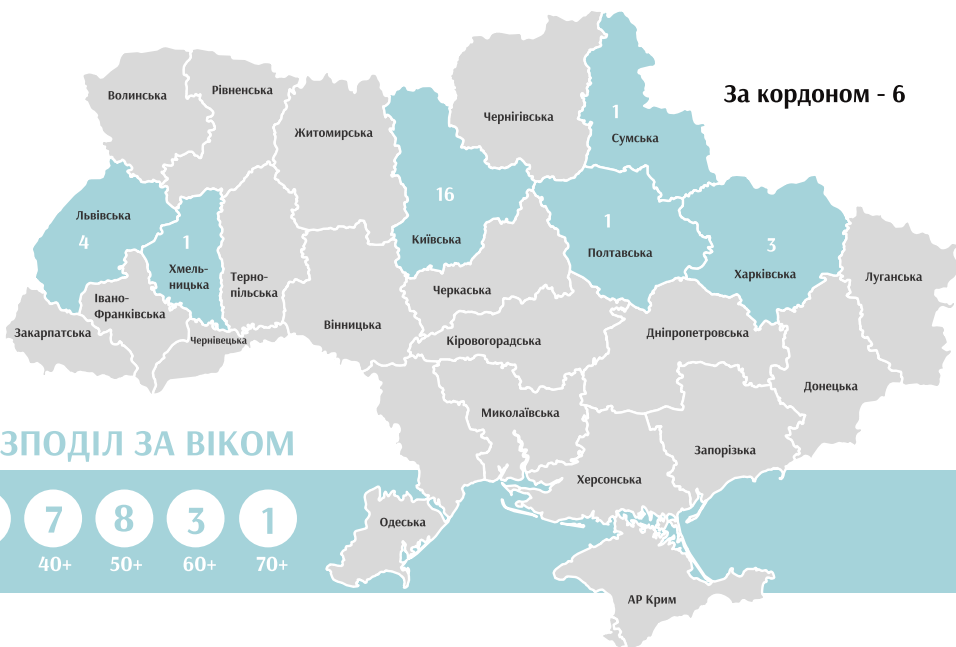

ПЕРФОРМАТИВНЕ ТА СЦЕНІЧНЕ МИСТЕЦТВО

♀ 23
ЖІНКИ

♂ 10
ЧОЛОВІКИ

РОЗПОДІЛ ЗА ВІКОМ

Освіта:

1 доктор наук

2 кандидат наук

30 спеціаліст, магістр

Спеціальність

Кількість

Театральне мистецтво	22
Хореографія	3
Філологія	2
Актор театру та кіно	1
Правознавство	1
Історія	1
Менеджмент організацій	1
Кінознавство	1
Маркетинг	1

Досвід експертного оцінювання (нові, старі):

 5
нові експерти

 28
старі експерти

Досвід експертного оцінювання (роки):

Аналіз ефективності роботи експертів сектору було здійснено з огляду на наступні критерії:

- дотримання термінів експертного оцінювання;
- здійснення експертного оцінювання відповідно до Методики експертного оцінювання;
- відповідність фінального коментаря вимогам Методики експертного оцінювання;
- дотримання Порядку повідомлення про конфлікт інтересів, що виник під час проведення конкурсного відбору та фінансування проектів Українським культурним фондом

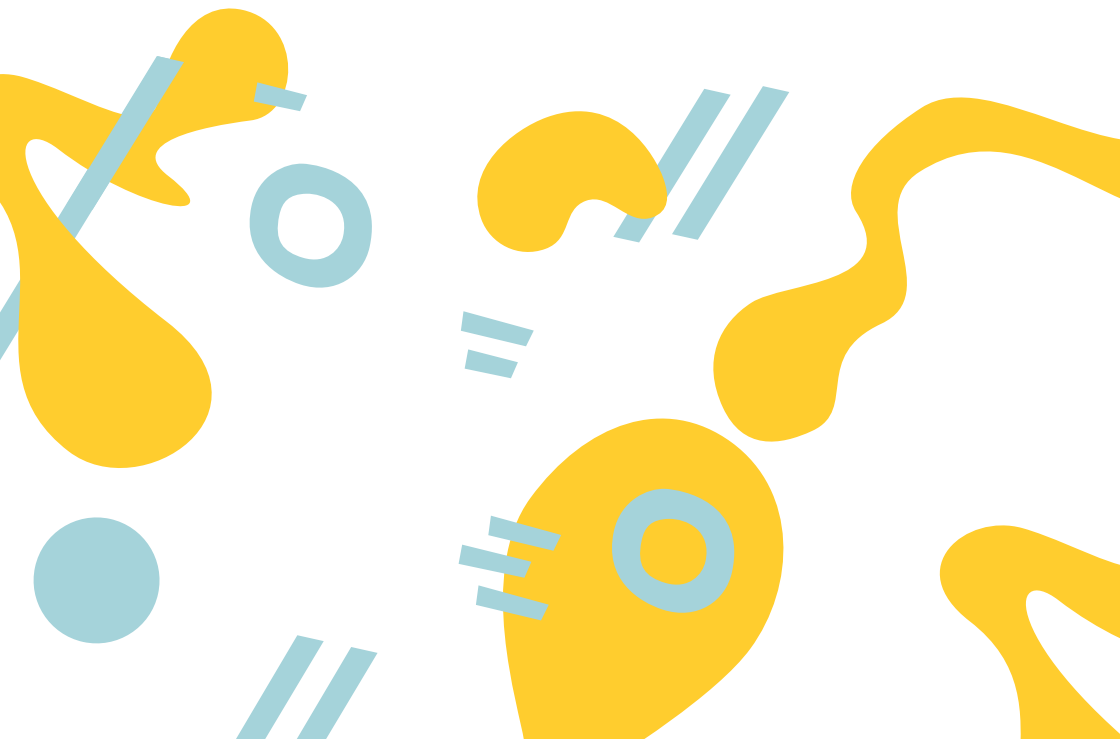
- ефективність комунікації (наявність зворотного зв'язку, відповідей на листи/дзвінки, реагування на рекомендації експертного відділу).

19% експертів сектору перформативне та сценічне мистецтво у повній мірі виконали усі вимоги Фонду.

Така ж частка експертів - 42% - частково виконали вимоги Фонду, були зафіксовані незначні, поодинокі випадки невідповідності деяким з перелічених критеріїв.

Щодо інших 39% експертів даного сектору – з боку Фонду відзначено вагомі та систематичні порушення.

Експерти сектору «Перформативне та сценічне мистецтво» у 2023 грантовому сезоні здійснили експертну оцінку 76 аплікаційних пакетів у двох конкурсних програмах. З огляду на особливості проектів згаданого сектору, а саме залученість переважно до групових проектів та одночасне членство у професійних спілках та організаціях, призвело до того, що майже половина усіх випадків потенційних конфліктів інтересів зафіксовані саме серед експертів сектору перформативне та сценічне мистецтво, що у свою чергу призводило до затримок термінів оцінювання, та мало вплив на загальний таймлайн програм.

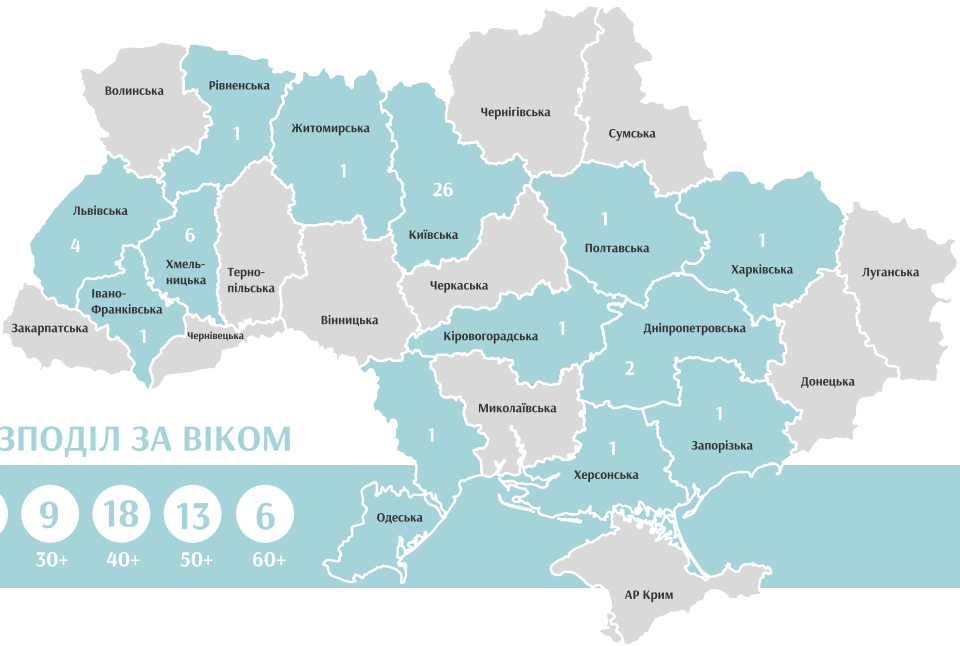
КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА

15
ЖІНКИ

32
ЧОЛОВІКИ

Освіта:

9
доктор наук

24
кандидат наук

14
спеціаліст, магістр

Спеціальність

Кількість

Історія	22
Філологія	6
Філософія	3
Музейна справа	2
Образотворче мистецтво	2
Політологія	2
Міжнародні відносини	2
Бібліотекознавство	1
Архітектура	1
Культурологія	1
Документознавство	1
Медицина	1
Соціологія	1
Театральне мистецтво	1
Етнологія	1

Досвід експертного оцінювання (нові, старі):

 10
нові експерти

 37
старі експерти

Досвід експертного оцінювання (роки):

Аналіз ефективності роботи експертів сектору було здійснено з огляду на наступні критерії:

- дотримання термінів експертного оцінювання;
- здійснення експертного оцінювання відповідно до Методики експертного оцінювання;

- відповідність фінального коментаря вимогам Методики експертного оцінювання;
- дотримання Порядку повідомлення про конфлікт інтересів, що виник під час проведення конкурсного відбору та фінансування проектів Українським культурним фондом.
- ефективність комунікації (наявність зворотного зв'язку, відповідей на листи/дзвінки, реагування на рекомендації експертного відділу).

24% експертів сектору культурна спадщина дотрималися всіх вимог Фонду під час оцінювання.

Трохи менше половини експертів сектору - 48%, частково виконали вимоги Фонду, в їхній роботі були зафіксовані незначні, поодинокі випадки невідповідності деяким з перелічених критеріїв.

Щодо роботи інших 28% експертів зазначеного сектору – з боку Фонду відзначено вагомі та систематичні порушення.

Експерти сектору «Культурна спадщина» у 2023 грантовому сезоні здійснили експертну оцінку 325 аплікаційних пакетів у трьох конкурсних програмах. Оскільки, сектор культурної спадщини налічував лише 47 експертів, а попит на продукти культурної спадщини в умовах сьогодення є надзвичайно високий, експертна рада мала сильне навантаження в порівнянні з іншими секторами культури та мистецтв, що в свою чергу подекуди мало відображення під час дотримання дедлайнів, критеріїв Методики експертного оцінювання та Порядку повідомлення про конфлікт інтересів. Однак, експерти експертної ради сектору культурної спадщини продемонстрували високий рівень експертної оцінки, якісні експертні висновки та ефективний зворотній зв'язок.

ЛІТЕРАТУРНА СПРАВА

♀ 22
ЖІНКИ

♂ 5
ЧОЛОВІКИ

РОЗПОДІЛ ЗА ВІКОМ

Освіта:

3 доктор наук

10 кандидат наук

14 спеціаліст, магістр

Спеціальність

Кількість

Українська мова та література	10
Прикладна лінгвістика	1
Історія	1
Мистецтвознавство	2
Книгознавство	1
Художник-оформлювач друкованої продукції	1
Естетика	1
Економіка	1
Культурологія	1
Журналістика	4
Режисер кіно і телебачення	1
Правознавство	1
Інформаційна, бібліотечна та архівна справа	1
Літературна творчість	1

Досвід експертного оцінювання (нові, старі):

 5
нові експерти

 22
старі експерти

Досвід експертного оцінювання (роки):

Аналіз ефективності роботи експертів сектору було здійснено з огляду на наступні критерії:

- дотримання термінів експертного оцінювання;
- здійснення експертного оцінювання відповідно до Методики експертного оцінювання;

- дотримання Порядку повідомлення про конфлікт інтересів, що виник під час проведення конкурсного відбору та фінансування проектів Українським культурним фондом.
- ефективність комунікації (наявність зворотного зв'язку, відповідей на листи/дзвінки, реагування на рекомендації експертного відділу).

20% експертів сектору літературна справа у повній мірі виконали усі вимоги Фонду.

Найчисельнішою ж часткою експертів - 56% - є експерти, що частково виконали вимоги Фонду, в їхній роботі були зафіксовані незначні, поодинокі випадки невідповідності деяким з перелічених критеріїв.

Щодо інших 24% експертів даного сектору – з боку Фонду відзначено вагомі та систематичні порушення.

Експерти сектору «Літературна справа» у 2023 грантовому сезоні здійснили експертну оцінку 26 апікаційного пакету у двох конкурсних програмах. Вказаний сектор є найменшим за чисельністю, при цьому навантаження з розрахунку кількості заявок на одного експерта також можна відзначити досить низьким коефіцієнтом. Загалом, це пояснюється обмеженим переліком продуктів програм, що дозволені до підтримки в межах сектору «Літературна справа», з огляду на неможливість підтримки книговидання, яке належить до компетенції іншої профільної інституції Міністерства культури та інформаційної політики.

Попри це експерти сектору у більшості продемонстрували сумлінний підхід до опрацювання проектів з поодинокими випадками невідповідності деяким з перелічених критеріїв.

КУЛЬТУРНІ ТА КРЕАТИВНІ ІНДУСТРІЇ (КРОССЕКТОРАЛЬНІ ПРОЄКТИ)

♀ 43
ЖІНКИ

♂ 11
ЧОЛОВІКИ

Освіта:

7
доктор наук

14
кандидат наук

33
спеціаліст, магістр

Спеціальність	Кількість
економіка	10
філософія	5
менеджмент	5
педагогіка	4
управління та адміністрування	3
культурологія	3
філологія	3
міжнародна економіка	3
міжнародні відносини	2
художнє мистецтво	2
дизайн	2
історія	2
інформаційні технології	1
політологія	1
мистецтвознавство	1
музичне мистецтво	1
архітектор	1
музеєзнавець	1
фізика	1
режисура	1
екологія та охорона навколишнього середовища	1
управління проектами	1
гідрогеологія	1

Досвід експертного оцінювання (нові, старі):

 12
нові експерти

 42
старі експерти

Досвід експертного оцінювання (роки):

Аналіз ефективності роботи експертів сектору було здійснено з огляду на наступні критерії:

- дотримання термінів експертного оцінювання;
- здійснення експертного оцінювання відповідно до Методики експертного оцінювання;
- відповідність фінального коментаря вимогам Методики експертного оцінювання;
- дотримання Порядку повідомлення про конфлікт інтересів, що виник під час проведення конкурсного відбору та фінансування проектів Українським культурним фондом
- ефективність комунікації (наявність зворотного зв'язку, відповідей на листи/дзвінки, реагування на рекомендації експертного відділу).

36% експертів сектору культурні та креативні індустрії у повній мірі виконали усі вимоги Фонду.

Майже половина експертів - 40% - частково виконали вимоги Фонду, були зафіксовані незначні, поодинокі випадки невідповідності деяким з перелічених критеріїв.

Щодо інших 24% експертів даного сектору – з боку Фонду відзначено вагомі та систематичні порушення.

Експерти сектору «Культурні та креативні індустрії» у 2023 грантовому сезоні здійснили експертну оцінку 91 апікаційних пакетів у двох конкурсних програмах. Особливістю та основним викликом, що має вплив на експертні висновки є залученість до експертної ради спеціалістів з різною, часто не мистецькою освітою та різноплановим досвідом, що з одного боку дозволяє більш повно та всебічно оцінити проекти кроссекторальної направленості, однак при цьому потребує ретельнішого підходу з боку Фонду, як в ході конкурсу з добору експертів, так і під час оцінювання.

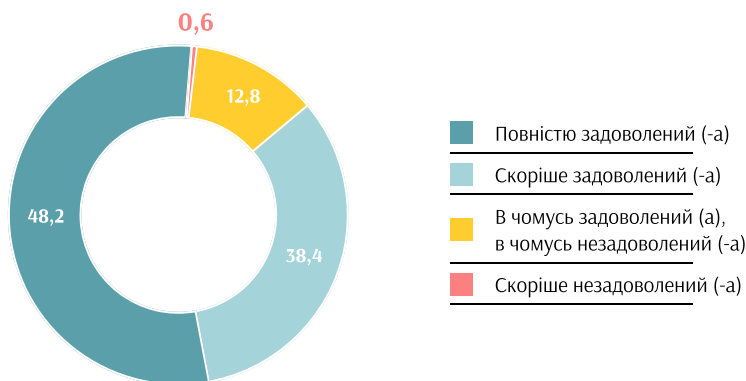
ОПИТУВАННЯ ЕКСПЕРТНОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ФОНДУ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РЕАЛІЗАЦІЮ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИХ ПРОЄКТІВ

Метою здійснення опитування було визначення значимості експертного середовища та його впливу на реалізацію культурно-мистецьких проєктів, збір інформації про готовність та можливості представників сфери культури та креативних індустрій проходити навчання та сертифікацію експерта Українського культурного фонду.

Опитування проводилось з 24 квітня по 1 травня 2023 року методом електронного анкетування шляхом суцільного добору фахівців в сфері культури та креативних індустрій, що були або на сьогодні є експертами Експертних рад Українського культурного фонду. Зокрема, респондентами були експерти Експертних рад 2018-2023 років.

Перша частина опитування стосувалася визначення значимості експертного середовища та його впливу на реалізацію культурно-мистецьких проєктів. У першій частині опитування участь взяли 164 експерти, що здійснювали експертне оцінювання у 2023 році.

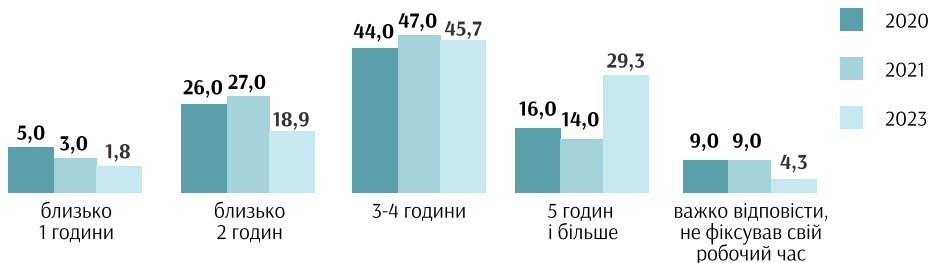
Рівень задоволеності процесом експертного оцінювання у 2023 році відображений наступним чином: 48,2% опитаних експертів повністю задоволені процедурою оцінювання заявок, 38,4% скоріше задоволені, ніж не задоволені, 12,8% опитаних в чомусь задоволені, в чомусь незадоволені, 0,6% скоріше не задоволені. Середній бал задоволеності процедурою оцінювання заявок складає 4,34 за 5-бальною шкалою.

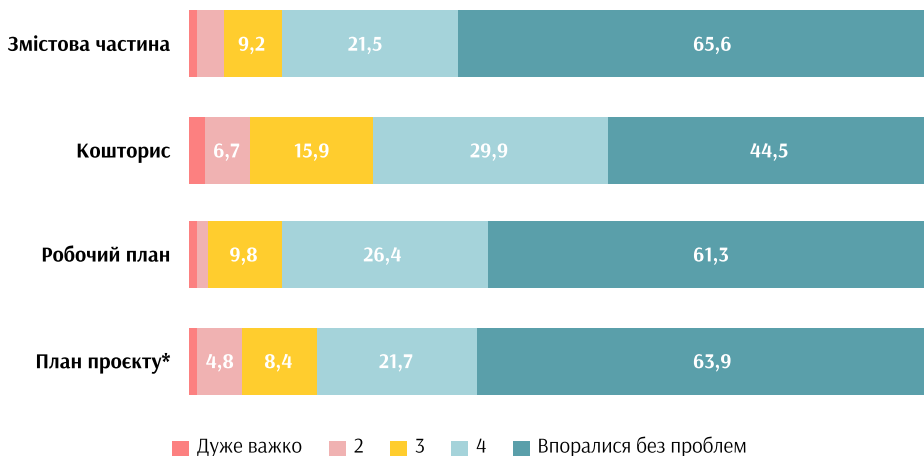
Під час відповіді на питання «Що зайняло найбільше часу при оцінюванні проектних заявок» 77,4% опитаних експертів зазначили, що найбільше часу необхідно на перевірку змістової інформації апікаційного пакету. У свою чергу, 70,1% експертного середовища 2023 року повідомляє, що найбільше часу приділяють перевірки кошторису. 49,4% - пошуку додаткової інформації у відкритих джерелах, 18,9% - перевірки даних про заявника, 6,1% - іншим даних проектної заявки, 1,2% - важко відповісти.

У процесі аналізу даних опитування експертів 2023 року було проведено порівняння результатів відповідей експертів 2020 та 2021 року щодо питання «Скільки годин у середньому необхідно на експертизу однієї проектної заявки?». Відповідно до даних зображених на діаграмі, можемо стверджувати, що час необхідний на оцінку проектної заявки у 2023 році збільшився, порівняно з попередніми роками. Зокрема, якщо у 2020 році 5% експертів достатньо було 1 години на оцінювання 1 заявки, то у 2023 році таких експертів лише 1,8%. Натомість, якщо у 2020 році 16% експертів необхідно було 5 і більше годин на оцінювання 1 заявки, у 2021 році таких експертів було 14%, а у 2023 році 29,3. Більшості експертів протягом усіх порівнювальних років в середньому необхідно 3-4 годин на експертне оцінювання 1 проектної заявки.

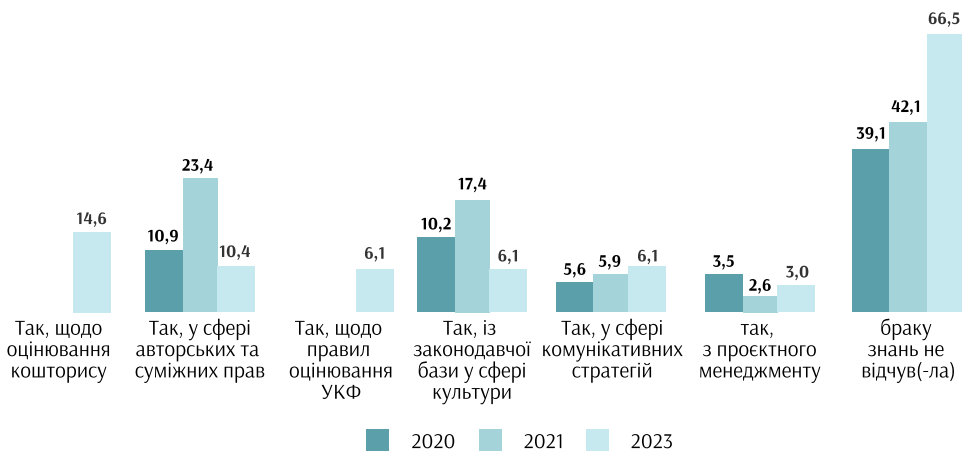

Відповідно до відповідей на запитання «Наскільки легко вам було оцінити частини аплікаційного пакету?» можемо зробити висновок, що у переважній більшості респондентів не виникало проблем з оцінкою різних частин проектної заявки. Найбільше труднощів у експертів було пов'язано з оцінюванням кошторису. Також, у експертів, що здійснювали оцінювання конкурсної програми «Культурна спадщина» виникали труднощі при оцінюванні плану проєкту. Якщо репрезентувати відповіді експертів відповідно до 5-ти бальної шкали, то середній бал легкості оцінювання змістової частини - 4,48; кошторису - 4; робочого плану - 4,45; плану проєкту - 4,42.

При порівнянні відповідей респондентів щодо браку знань при оцінюванні аплікаційних пакетів спостерігаємо наступну ситуацію. У 2023 році значно зріс показник відсутності браку знань при оцінюванні з 39,1% у 2020 році до 66,5% у 2023 році. Також, знизився показник браку знань із законодавчої бази у сфері культури з 17,4% у 2021 році до 6,1% у 2023 році. Те ж саме стосується сфери знань проектного менеджменту з 3,5% у 2020 році до 3% у 2023 році, а також сфери авторських та суміжних прав з 23,4% у 2021 році до 10,4% у 2023 році. Але спостерігається збільшення показнику браку знань у сфері комунікаційних стратегій з 2,6% у 2021 році до 3% у 2023 році. Також, залишається доволі високий показник браку знань в експертів щодо оцінювання кошторису та правил експертного оцінювання УКФ 14,6% та 6,1% відповідно.

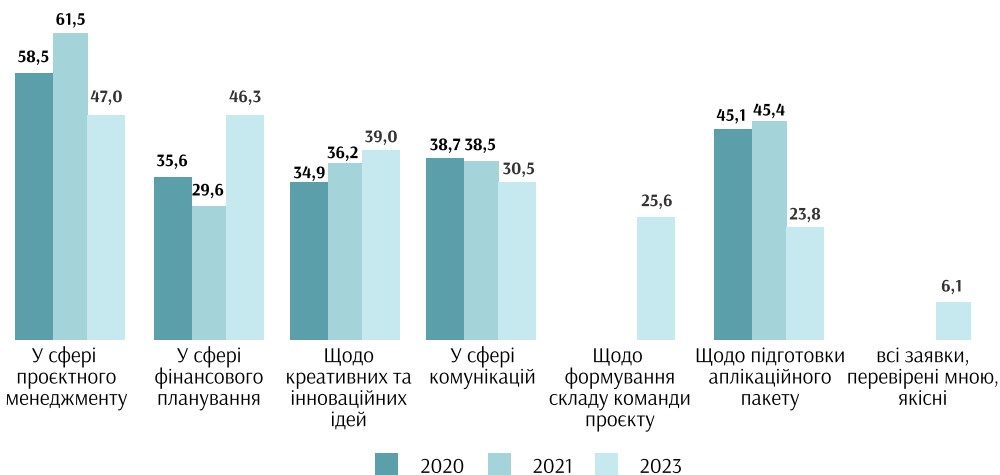
Після аналізу запитання «З якими труднощами зіткнулися експерти під час експертного оцінювання» можемо стверджувати, що у 63,4% експертів труднощів під час здійснення експертизи культурно-мистецьких проєктів не виникало. Зокрема, у розрізі секторів найменше проблем із здійсненням експертного оцінювання виникло у представників сектору аудіовізуального мистецтва - 72,5%, аудіального мистецтва - 71,4%, літературної справи - 70%. Найбільше труднощів у процесі експертного оцінювання виникло у представників сектору культурна спадщина - 52,9%.

Представники сектору візуального мистецтва найбільшою проблемою під час здійснення експертного оцінювання визначають якість проведеного технічного відбору. У свою чергу, експерти сектору аудіального мистецтва, а також сектору культурних та креативних індустрій зазначають, що основні труднощі були пов'язані з тим, що проєктні заявки не відповідали цілям і пріоритетам конкурсних програм. Експерти секторів аудіовізуального мистецтва, перформативного та сценічного мистецтва, а також літературної справи в більшій мірі зіткнулися з тим, що продукти проєкту не відповідали заявленому сектору чи програмі. Сектор культурна спадщина найбільшою проблемою в процесі експертного оцінювання визначив те, що проєкти не відповідали обраному ЛОТу.

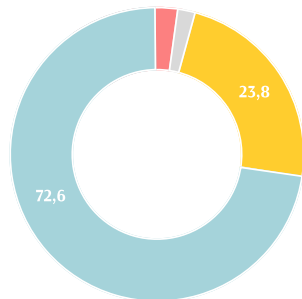
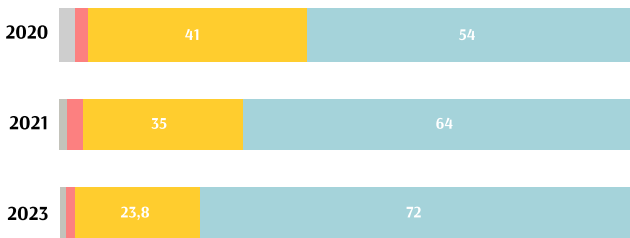

У процесі порівняльного аналізу відповідей експертів на питання «Яких знань бракує заявникам Фонду?» у 2020, 2021, 2023 роках можемо зробити наступні висновки. 6,1% експертного середовища УКФ зазначає, що всі апіляційні пакети, експертизи яких вони здійснювали, є якісними. Зменшився показник браку знань у сфері проектного менеджменту з 61,5% у 2021 році до 47% у 2023 році, у сфері комунікацій з 38,7% у 2020 році до 30,5% у 2023 році, у сфері підготовки апіляційного пакету з 45,4% у 2021 році до 23,8% у 2023 році. Натомість спостерігається збільшення показнику браку знань, а саме у сфері фінансового планування з 29,6% у 2021 році до 46,3% у 2023 році, у сфері креативних та інноваційних ідей з 34,9% у 2020 році до 39,0% у 2023 році. Також, 25,6% експертів зазначають, що заявникам бракує знань щодо формування складу команди проекту.

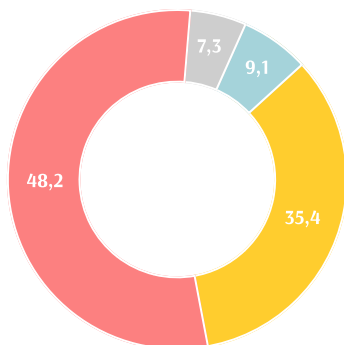

72,6% експертного середовища стверджує, що під час навчальних вебінарів надана працівниками УКФ інформація була потрібна під час експертного оцінювання та без отриманої інформації було неможливо оцінити апіляційні пакети. 23,8% експертів характеризують надану на навчальних вебінарах інформацію як корисну, але достатньо було і Методики експертного оцінювання. 1,8% експертів не переглядали навчальні вебінари, такий самий відсоток осіб, що вважають надану інформацію посередньою та не використовували її під час експертного оцінювання. При порівнянні відповідей експертів 2020, 2021, 2023 років щодо рівня інформації наданої на навчальних вебінарах зазначимо, що відсоток експертів, що оцінюють навчальні вебінари на високому рівні збільшився з 54% у 2020 році до 72,6% у 2023 році.

■ Добре (без отриманої інформації не можливо було б адекватно оцінити заявки)
 ■ Задовільно (була корисна інформація, але достатньо було і Методики)
 ■ Посередньо (майже не використовував отриману інформацію)
 ■ Я не дивився (-лася)

У відповідь на запитання «Як ви ставитеся до того, аби експертні коментарі не були анонімними для заявників?» 48,2% респондентів відповіли, що негативно ставляться до того, аби експертні коментарі не були анонімними для заявників, відношення 35,4% експертів є нейтральним, 9,1% - позитивним, 7,3% - важко відповісти.

■ Позитивно
■ Нейтрально
■ Негативно
■ Важко відповісти

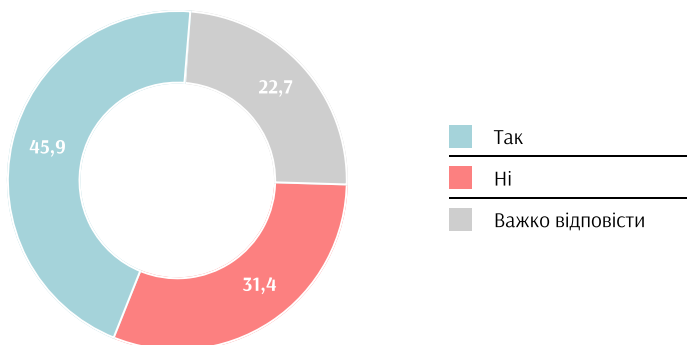
98,2% експертів експертних рад УКФ готові продовжувати співпрацю з Фондом в майбутньому, 1,8% - важко відповісти.

1,8%
важко відповісти

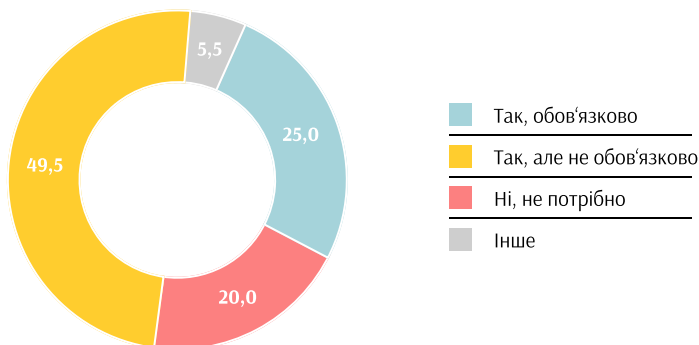
98,2%
так

Друга частина опитування стосувалася збору інформації про готовність та можливості представників сфери культури та креативних індустрій проходити навчання та сертифікацію для експертів Українського культурного фонду. Участь у другій частині опитування взяли 220 експертів, що здійснювали експертне оцінювання у різних грантових сезонах.

На запитання щодо необхідності запровадження додаткової підготовки для експертного оцінювання проектів УКФ, 45,9% респондентів зазначили, що вважають таку підготовку необхідною, 31,4% не потребують додаткової підготовки аби здійснювати роботу над оцінюванням, ще 22,7% опитаних не визначилися із відповіддю на дане питання.

Майже половина опитаних (49,5%) зазначили, що сертифікація експертів є потрібною, однак не обов'язковою, при цьому 25% вважають подібну ініціативу обов'язковою та відзначають її важливість. Інші ж 20% респондентів зазначили, що не бачать необхідності у запровадженні подібної сертифікації для культурної галузі.

У порівнянні з результатами попередніх років частка експертів, які підтримують впровадження сертифікації зросла до 74,5%, на противагу 63% у 2021 та 2020 роках.

2020

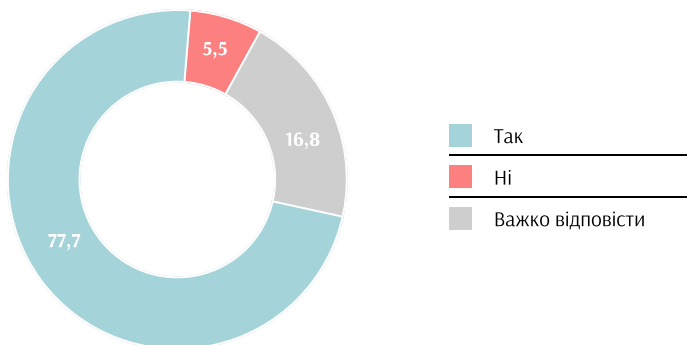

2021

2023

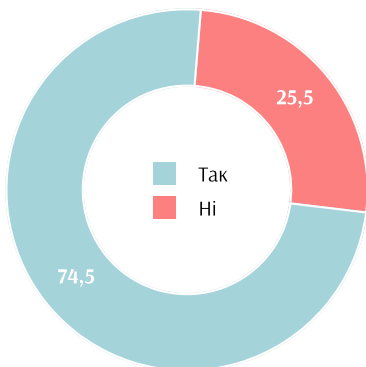
Більше ніж дві третини опитуваних (77,7%) заявили про свою готовність проходити навчання для сертифікації експертів культурно-мистецьких проектів.

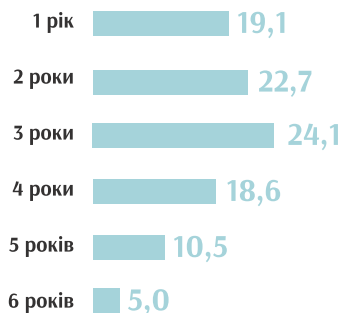
Окреслюючи тему очікувань від майбутньої сертифікації, експерти визначили три ключові тематики: підвищення рівня експертизи (експертності) – 30,9%, здобуття нових професійних знань (проєктний менеджмент, правові аспекти, комунікація) – 16,4%, підвищення кваліфікації – 15,5%.

Підсумовуючи результати опитування варто наголосити, що до нього долучились представники усіх секторів культури і мистецтв та, що важливіше, експерти різних грантових сезонів. При цьому найчисельнішою групою, що взяли участь в опитуванні були експерти, що здійснювали оцінювання у 2023 році (74,5%) та впродовж трьох грантових сезонів (24,1%).

Оцінка проєктів у 2023 р.

Тривалість співпраці з УКФ

30% респондентів зазначають про наявність у них наукового ступеня (доктор філософії, доктор мистецтва, кандидат наук) та 10% - доктор наук, при цьому понад третина опитаних (31,4%) зазначили, що мають досвід експертизи, окрім участі в експертних радах Фонду, більше 10-ти років.

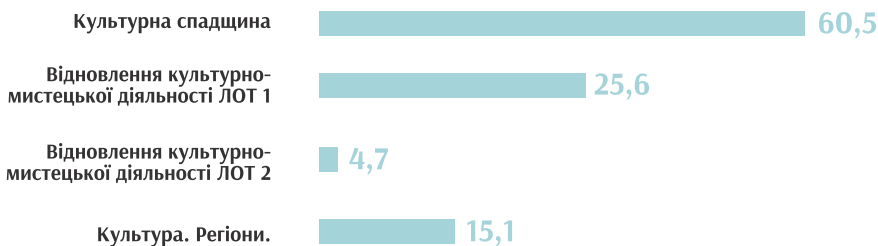
ОПИТУВАННЯ ЗАЯВНИКІВ УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ФОНДУ ПІСЛЯ ЕКСПЕРТНОГО ОЦІНЮВАННЯ

Метою здійснення даного опитування було визначення рівня задоволеності результатами експертного оцінювання, якості фінального коментаря експертів та загального рейтингу проектів-переможців за програмами грантового сезону 2023 року.

Опитування проводилось з 9 травня по 15 травня 2023 року методом електронного анкетування шляхом суцільного добору заявників програм «Відновлення культурно-мистецької діяльності», «Культурна спадщина», «Культура. Регіони» Українського культурного фонду. Зокрема, респондентами були заявники грантового сезону 2023 року.

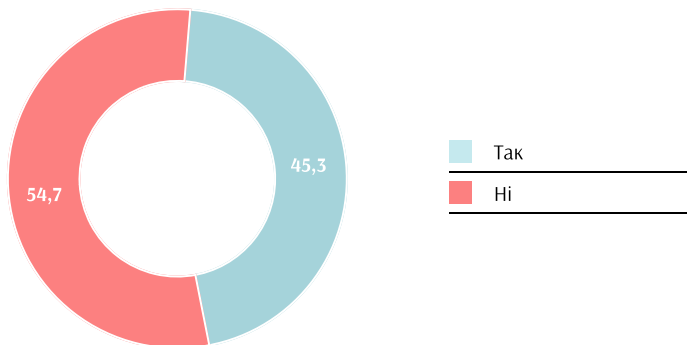
Участь у опитуванні взяли 86 респондентів, серед яких заявників програм «Відновлення культурно-мистецької діяльності» – 26, «Культурна спадщина» – 52, «Культура. Регіони» – 13.

Найчисельнішою групою, що взяли участь в опитуванні були заявники програми «Культурна спадщина» – 60,5%, другою за чисельністю групою опитаних стали заявники програми «Відновлення культурно-мистецької діяльності» – 30,3%, заявники програми «Культура. Регіони» склали 15,1% від загального числа респондентів.

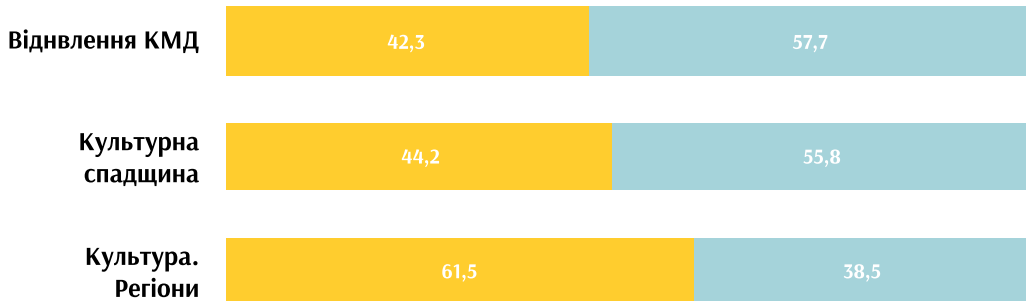

Показники, отримані на вибірці менше 100, не є стійкими і повинні розглядатись як гіпотетичні.

45,3% опитаних зазначили, що їхні проекти пройшли на етап переговорних процедур, решта ж 54,7% респондентів запрошення до участі цього року не отримали.

За програмами розподіл успішного проходження на етап переговорних процедур виглядає наступним чином: «Відновлення культурно-мистецької діяльності» – 42,3% респондентів, «Культурна спадщина» – 44,2%, «Культура. Регіони» - 61,5% опитаних.

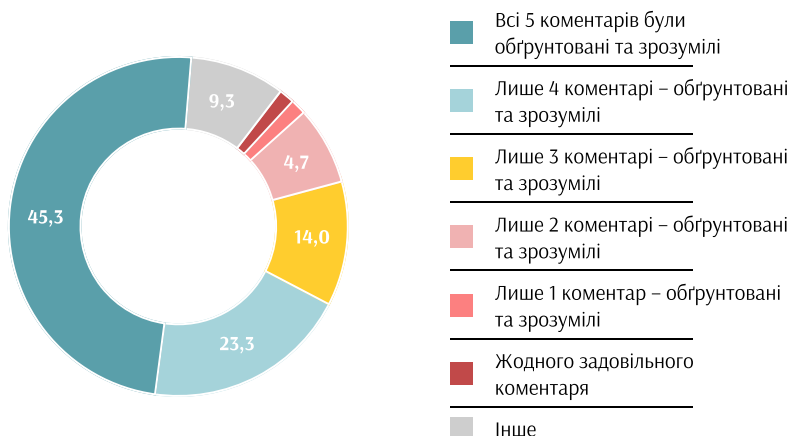

За наданою діаграмою можна зробити наступні висновки: 45,3% респондентів вказують, що всі 5 коментарів були для них обґрунтовані та зрозумілі. Це свідчить про високу якість коментарів, які були підкріплені аргументами та легкі для сприйняття. 23,3% відповідей зазначають, що лише 4 коментарі були обґрунтовані та зрозумілі, а 14% опитаних вказують на обґрунтованість та зрозумілість лише 3 коментарів.

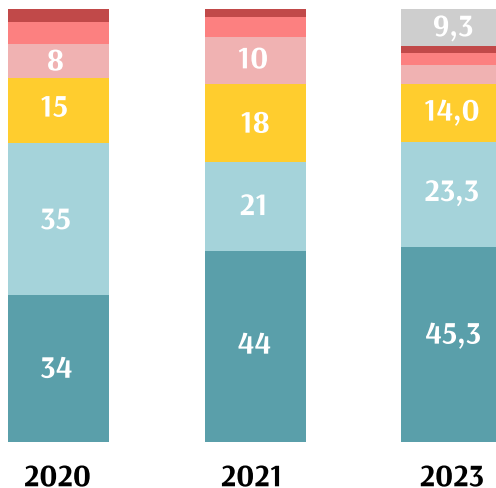

Значно менша кількість заявників (4,7%) вказують, що лише 2 коментарі були обґрунтовані та зрозумілі, 2,3% відповідей зазначають, що лише 1 коментар був обґрунтований та зрозумілий для них. І лише 1,2% опитаних вказали на відсутність задовільних коментарів. 9,3% зазначили іншу інформацію.

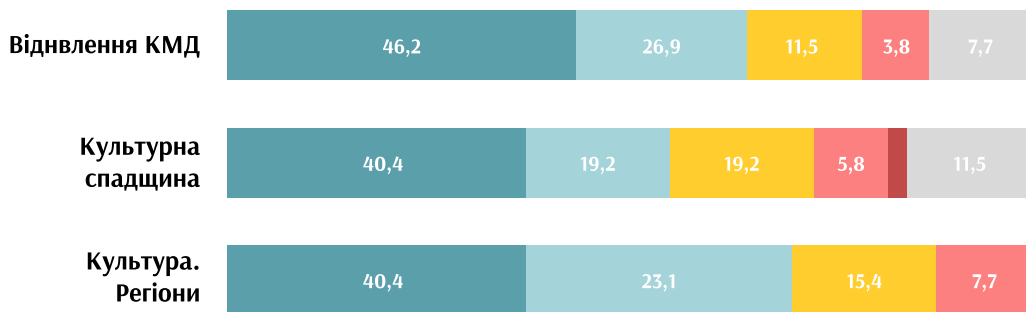
Загалом, більшість заявників вважають, що були присутні якісні коментарі, обґрунтовані та зрозумілі, але все ж є певна кількість коментарів, які на думку респондентів не відповідали цим критеріям.

Також можемо спостерігати, що порівняно із 2020 (34%) та 2021 (44%) роками - якість коментарів зростає. У порівнянні з 2020 на 10%, а у порівнянні з 2021 на 1,3%.

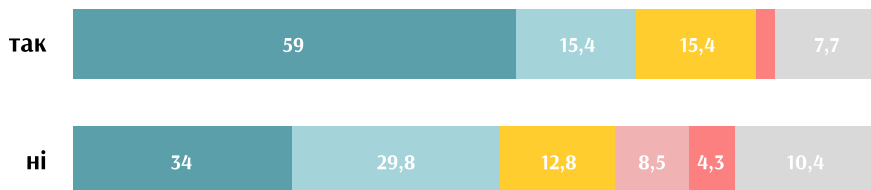

Аналізуючи оцінку коментаря у розрізі програми, можемо спостерігати, що найбільша кількість заявників визначають всі 5 коментарів зрозумілими та обґрунтованими саме у програмі «Культура. Регіони» - 53,8%, тоді як лише для 40,4% заявників програми «Культурна спадщина» всі коментарі були задовільними. Також можемо спостерігати, що найбільший відсоток респондентів (3,8%) вказали, що вважають для себе зрозумілим та обґрунтованим лише 1 коментар - подавали проекти на програму «Відновлення культурно-мистецької діяльності».

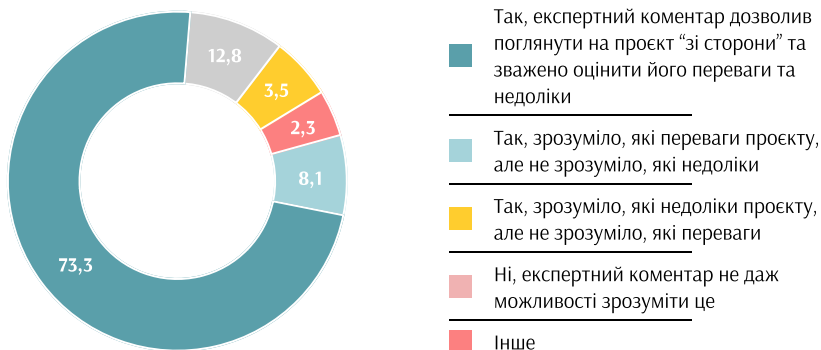
Порівнявши оцінку коментарів для проектів, які пройшли і не пройшли на етап переговорних процедур, можемо зробити наступні висновки: 59% заявників, проекти яких пройшли на наступний етап, вважають, що всі 5 коментарів були обґрунтовані та зрозумілі. Тоді як лише 34% респондентів, що не пройшли, вказують на високу якість коментарів усіх 5 експертів.

Також можемо спостерігати, що 2,6% опитуваних, котрі пройшли до переговорних процедур вказали, що лише 1 коментар був для них зрозумілим та обґрунтованим, тоді як 0% відповідачів, які не потрапили на етап переговорних процедур, не виявили для себе менше 2 якісних коментарів.

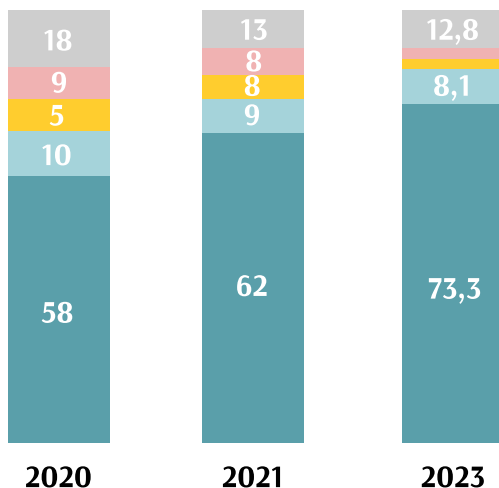

На запитання анкети «Чи дозволили надані експертами коментарі зрозуміти сильні та слабкі сторони проєкту?» заявники відповіли наступне: 73,3% стверджують, що експертний коментар дозволив їм поглянути на проєкт «зі сторони» та зважено оцінити його переваги та «недоліки», тоді як 8,1% респондентів вказують, що завдяки коментарю вдалося зрозуміти переваги проєкту, але незрозумілі його недоліки.

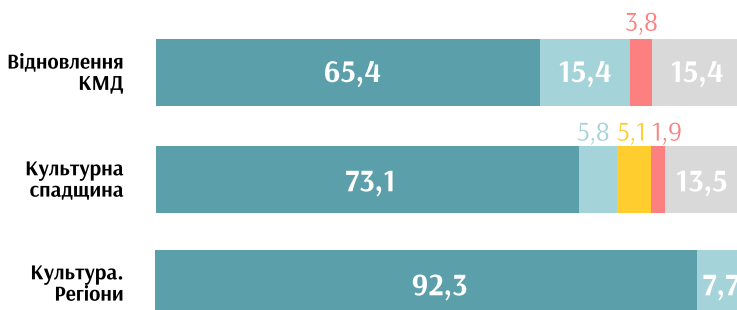
Невелика кількість опитаних, а саме 3,5% відповіли, що зрозуміли недоліки проєкту, але не зрозуміли його переваги. І лише 2,3% заявників зазначають, що експертний коментар не дав можливості зрозуміти сильні та слабкі сторони проєкту. 12,8% із опитаних вказали на «інше». Загалом, більшість опитаних зазначили, що коментарі експертів допомогли їм оцінити сильні та слабкі сторони проєкту, але деякі вказали на незрозумілості або недостатню інформацію щодо переваг або недоліків.

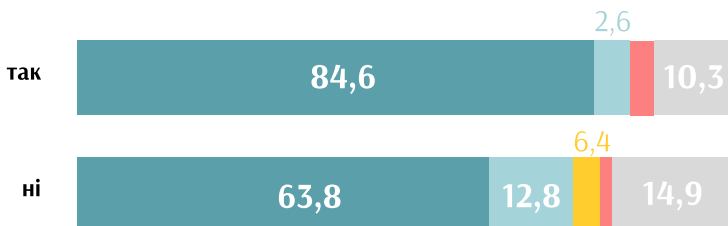
Із наведеної діаграми, ми можемо зробити висновок, що кількість заявників, котрі вважають, що експертний коментар дозволив їм поглянути на проєкт «зі сторони» та зважено оцінити його переваги та недоліки зроста порівняно із 2020 роком на 15,3%, а у порівнянні з 2021 роком на 11,3%.

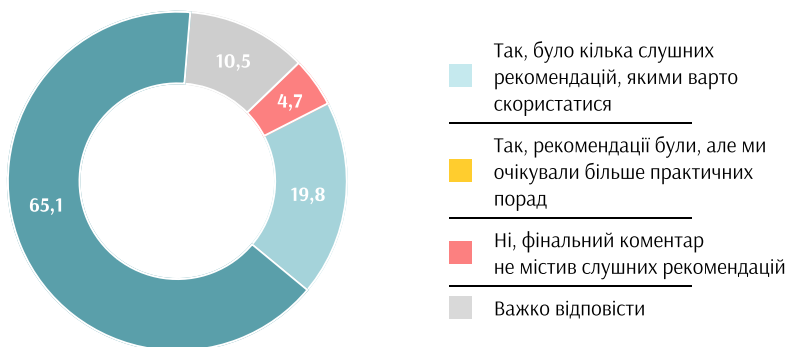
Щодо оцінки коментаря у розрізі програми, 92,3% заявників програми «Культура. Регіони» оцінили коментар як такий, що дозволив поглянути на проєкт «зі сторони» та зважено оцінити його переваги та недоліки, тоді як тільки 63,4% заявників програми «Відновлення культурно-мистецької діяльності» обрали даний варіант відповіді. Також, 3,8 % респондентів, які подавали проєкти до програми «Відновлення культурно-мистецької діяльності» зазначили, що експертний коментар не дав їм можливості поглянути на проєкт «зі сторони» та оцінити всі його переваги і недоліки.

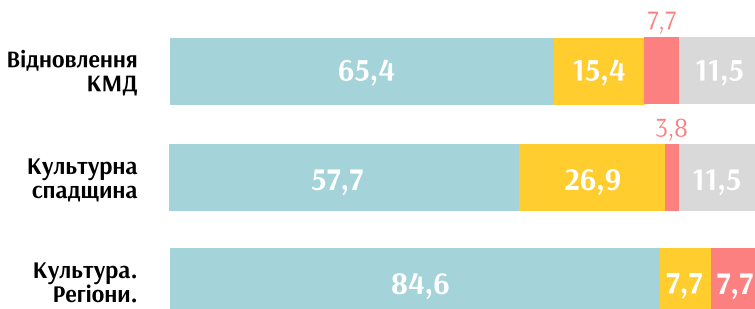
Порівнявши оцінку коментарів для проектів, які пройшли і не пройшли на етап переговорних процедур, можемо зробити наступні висновки: варіант «експертний коментар дозволив поглянути на проект «зі сторони» та зважено оцінити його переваги та недоліки» обрали на 20,8% більше респондентів, проект яких пройшов на етап переговорних процедур.

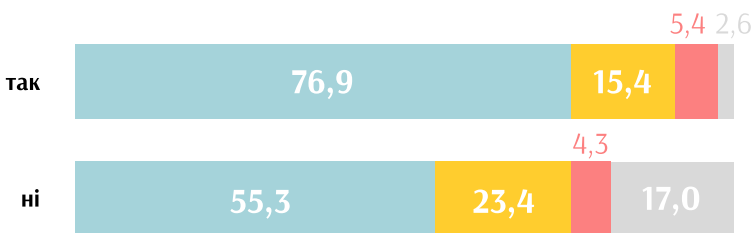
На запитання анкети «Чи містив фінальний коментар практичні рекомендації, корисні для вас у майбутньому?» 65,1% респондентів ствердно відповіли, що фінальний коментар містив кілька слушних рекомендацій, які варто скористатися у майбутньому. 19,8% заявників вказали, що рекомендації були, але очікували більш практичних порад. Невелика кількість відповідей, а саме 4,7% припала на варіант «Ні, фінальний коментар не містив слушних рекомендацій». Також, 10,5% опитаних вказали, що їм важко відповісти на задане питання.

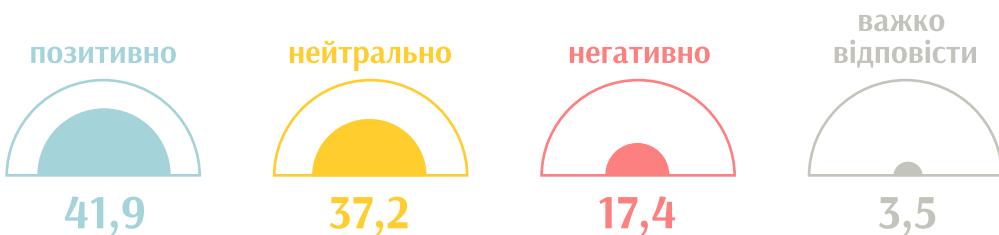
У розрізі програми, можемо прослідкувати, що у порівнянні із заявниками програм «Культурна спадщина» (57,7%) та «Відновлення культурно-мистецької діяльності» (65,4%) - респонденти, що подали проєкт на програму «Культура. Регіони» у своїй більшості (81,6%) вважають, що експертний коментар містив слушні рекомендації.

Також більшість заявників, проєкти яких перейшли до етапу переговорних процедур (76,9%) вважають, що коментар був корисним та містив слушні рекомендації.

Щодо питання про анонімність експертного коментаря. Практично половина (41%) опитаних вказали, що ставляться позитивно до анонімного коментаря, тоді як 37,2 % зазначили нейтральну позицію. 17,4 % заявників вважають, що коментар не повинен бути анонімним, а ще 3,5% не змогли відповісти на дане питання.

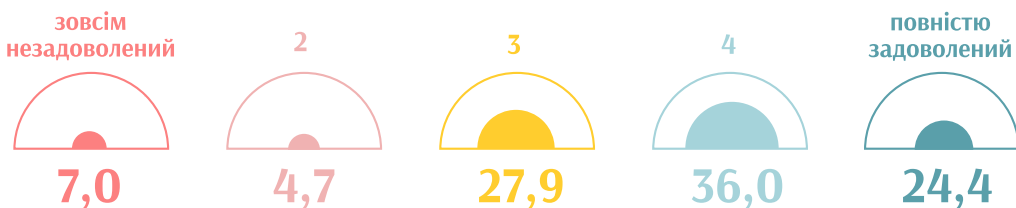

Варто також вказати, що у порівнянні із 2020 та 2021 роками, частка заявників, котрі підтримують, аби експертні коментарі не були анонімними зменшилася на 0,1%.

На питання «Наскільки ви задоволені загальним рейтингом проєктів-переможців за вашим лотом чи програмою» переважна більшість 60,4 % респондентів задоволені загальним рейтингом, 27,9% мають посередні показники, в чомусь задоволені, а в чомусь ні. Не задоволені результатом загального рейтингу 11,7% заявників.

Середній бал задоволеності по даному питанню становить 3,66 балів за 5-бальною шкалою.

Відносно розподілу рівня задоволеності/незадоволеності загальним рейтингом по програмах в цілому задоволені 53,8% респондентів програми «Відновлення культурно-мистецької діяльності», 61,5 % - програми «Культурна спадщина» та 69,2% - програми «Культура. Регіони». Посередні показники становлять 34,6%, 28,8% та 7,7% відповідно до зазначених програм. Незадоволеними загальним рейтингом залишились 11,5% респондентів програми «Відновлення культурно-мистецької діяльності», 9,6 % програми «Культурна спадщина» та 23,1 % програми «Культура. Регіони».

Після проходження проекту до етапу переговорних процедур в цілому задоволеними є 76,9% всіх респондентів, посередньо задоволені 17,9%, не задоволеними 5,1 %.

Задоволеність загальним рейтингом у розрізі характеристик респондентів, %

	Програма			Проходження проекту до етапу переговорів	
	Відновлення КМД	Культурна спадщина	Культура. Регіони	Так	Ні
В цілому незадоволений	11,5	9,6	23,1	5,1	17,0
В чомусь задоволений, в чомусь незадоволений	34,6	28,8	7,7	17,9	36,2
В цілому задоволений	53,8	61,5	69,2	76,9	46,8

ВИСНОВОК

Експертні ради Українського культурного фонду у 2023 році діяли відповідно до таких нормативно-правових документів: Положення про експертні ради Українського культурного фонду, Порядку повідомлення про конфлікт інтересів, що виник під час проведення конкурсного відбору та фінансування проєктів Українським культурним фондом, Порядку проведення конкурсного відбору проєктів, реалізація яких здійснюватиметься за підтримки Українського культурного фонду, та моніторингу їх реалізації, Методики оцінювання проєктів, та інших нормативно-правових актів.

У 2023 році для здійснення експертного оцінювання Комісією з добору та організації роботи експертних рад було відібрано 283 експерти.

Грантовий сезон 2023 року успішно відбувся.

Експерти Експертних рад Українського культурного фонду 2023 року здійснювали оцінювання 3-х культурно-мистецьких програм, а саме: «Відновлення культурно-мистецької діяльності», «Культурна спадщина», «Культура. Регіони». Загалом, у 2023 році експерти Експертних рад Українського культурного фонду здійснили культурно-мистецьку експертизу 812 апікаційних пакетів.

Експерти грантового сезону 2023 року є фахівцями в таких культурно-мистецьких секторах: «Візуальне мистецтво», «Аудіальне мистецтво», «Аудіовізуальне мистецтво», «Перформативне та сценічне мистецтво», «Культурна спадщина», «Літературна справа», Культурні та креативні індустрії».

Експертні ради 2023 року представляють різні населені пункти не лише України, але й інших країн, а саме Велику Британію, Австрію, Канаду, Німеччину, Польщу, Сполучені Штати Америки, Швейцарію, Португалію, Шотландію, Іспанію, Францію, Румунію, Туреччину, Чехію та Іран. Найбільша частина експертного середовища 2023 року проживає в Київській, Львівській, Харківській та Хмельницькій областях.

Розподіл за регіонами:

У звіті використано дані 283 експертів: 176 жінок і 107 чоловіків, що становить 62% та 38% відповідно.

Експерти представлені різними віковими категоріями. Найбільша кількість представлена в категорії 40+ і 30+ - відповідно 25,8% і 25,7% осіб. У віці 50+ представлено 14,8% осіб, в категорії 60+ - 4,9% осіб. Найменше експертів налічується у віковій категорії 20+ та 70+, відповідно 1,8% та 0,4% осіб.

Кількість експертів в 2023 році з досвідом експертного оцінювання складає 229 осіб, в той час як кількість експертів, які здійснювали експертне оцінювання вперше сягає 54 осіб.

До складу експертних рад 2023 року входить 24-ть доктори наук та 50 докторів філософії за відповідними спеціальностями.

Відповідно до Порядку повідомлення про конфлікт інтересів в процесі здійснення повноважень експертів Українського культурно фонду 2023 році експертне оцінювання не здійснювало 10 осіб з різних причин.

Аналіз експертного оцінювання проводився з розрахунку 273 експерти, які брали участь в експертному оцінюванні. Проаналізувавши експертне оцінювання у 2023 можна відзначити наступне:

26% експертів (71 особа), виконали усі вимоги Фонду (дотримувалися Методики експертного оцінювання, Положення про експертні ради Українського культурного фонду, Порядку повідомлення про конфлікт інтересів, що виник під час проведення конкурсного відбору та фінансування проектів Українським культурним фондом).

Найбільшу частину налічують експерти, котрі частково виконали усі вимоги Фонду (дотримувалися Методики експертного оцінювання, Положення про експертні ради Українського культурного фонду, Порядку повідомлення про конфлікт інтересів, що виник під час проведення конкурсного відбору та фінансування проектів Українським культурним фондом) в 2023 році ця кількість складає 133 особи, що становить 49%.

Щодо 69 експертів, які становлять четверту частину – 25% – з боку Фонду відзначено вагомі та систематичні порушення (не дотримувалися Методики експертного оцінювання, Положення про експертні ради Українського культурного фонду, Порядку повідомлення про конфлікт інтересів, що виник під час проведення конкурсного відбору та фінансування проектів Українським культурним фондом).

Впродовж грантового сезону 2023 року експерти експертних рад Фонду продемонстрували високий рівень експертного оцінювання, значну кількість якісних експертних висновків, які написані відповідно до критеріїв Методики експертного оцінювання, ефективний рівень комунікації (наявність зворотного зв'язку, відповідей на листи/дзвінки, реагування на рекомендації експертного відділу).

Однак, експертне оцінювання 2023 року, а також проведені опитування демонструють необхідність додаткового навчання для експертів та збільшення комунікації між експертами та командою Фонду. Вдало підібрані канали спілкування та якісний навчальний курс допоможе вирішити проблеми з дотримання дедлайнів, відповідності експертного висновку критеріям Методики експертного оцінювання, якості фінального коментаря та інших.

УКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ ФОНД